

О. Л. Храмова-Баранова,
І. В. Суржиков

ДЕЯКІ АСПЕКТИ ІСТОРІЇ ВІЗУАЛЬНОЇ КУЛЬТУРИ УКРАЇНИ В ПИТАННЯХ НАЦІОНАЛЬНОГО САМОУСВІДОМЛЕННЯ

Питання національного самоусвідомлення є одним з актуальних та нагальних, і його вирішення неможливе без вивчення найкращих зразків матеріальної та духовної культури нашої країни. Національний стиль характеризує художні явища народного та професійного мистецтва, а творчість митців має вагоме значення і може вирішити естетичні аспекти питань візуальної культури України.

Ключові слова: національний стиль, дизайн, візуальна культура.

Постановка проблеми. Питання національного самоусвідомлення є одним з актуальних та нагальних і його вирішення неможливе без вивчення найкращих зразків матеріальної та духовної культури нашої країни. Творчість митців має вагоме значення і може вирішити естетичні аспекти питань візуальної культури України.

Мета дослідження: вивчити творчість деяких українських митців та надати ґрунтовний аналіз національних традицій і тенденцій візуальної культури України на прикладі конкретної творчої особистості.

Обґрунтування отриманих результатів. У зв'язку з постійною глобалізацією світового суспільства виникає гостра потреба в ідентифікації українського мистецтва, у виокремленні його обличчя серед маси однотипних інтернаціональних зразків дизайну, які набули своєї популярності у 30-х рр. ХХ ст. Національний стиль характеризує все багатство художніх явищ народного і професійного мистецтва. Фундаментом стильової єдності стало народне мистецтво, форми творчості, а заповнення життя символічною образною мовою – це один зі способів створити зручні умови розгортання відношень із зовнішнім світом. Поняття національного стилю конкретизує своєрідний духовний досвід окремих народів і культур. Багатогранність художньої культури створюється неповторними і різноманітними національними стилями, а початок їх становлення ґрунтується на етапі формування етнічних культур [1].

Специфікою винятковості етнокультурних цінностей України займалися науковці як нашої держави та і інших країн. Національний характер культури, її стиль розглядався ще в Товаристві ім.Т. Шевченка у Львові і Українському художньо-архітектурному відділенні літературно-художнього гуртка у Харкові. Національна концепція стала однією з провідних в українській художній культурі періоду модерну, формування якого збігається з початком ХХ століття. Наприклад, першим, хто реалізував ідею українського національного стилю в архітектурі, спираючись на традиції народного будівництва і де-

коративно-ужиткового мистецтва України, був Василь Кричевський, а в живописі це був Олександр Мурашко. Майбутнє української культури В. Кричевський розглядав як розквіт різних видів мистецтва у їх єдності, а його ідеї сприяли підвищенню національної свідомості української інтелігенції і потім широким верств населення [2–3]. Талант О. Мурашка сформувався під впливом І.Репіна, на основі психологічної трактовки образу і реалістичних тенденцій. На початку ХХ ст. Олександр Мурашко був на чолі культурного життя Києва і не тільки завдяки своїй творчості, але й своїм діям, які були направлені на поєднання національних художніх сил молодого держави.

Олександр Мурашко – один з перших митців в Україні, який у ХХ ст. почав пошуки нового стилю, а за ним вже були О. Екстер, Г. Нарбут, М. Бойчук та інші. Перед Першою світовою війною у пресі розгорнулася широка дискусія стосовно шляхів розвитку національної думки в Україні, де були задіяні відомі діячі української культури, такі як: М. Філянський, Г. Лукомський, М. Новицький. Їх думка сходилася в тому, що майбутнє українського стилю повинне базуватися на барочних традиціях. Розвиток національного напрямку 20–30-х рр. ХХ ст. супроводжувався підвищеним інтересом до історії народу і його національних традицій [4]. В цей період активно колекціонують народні українські ікони, народні портрети, предмети декоративно-ужиткового мистецтва і це сприяє підняттю питання національного стилю на більш високій щабель.

Визначним мистецьким етапом стала школа Михайла Бойчука, яка залишила глибокий слід в народних промислах і декоративно-ужитковому мистецтві України. Високого мистецького рівня досягли учні М. Бойчука: В. Седляр, І. Падалка, О. Павленко, Г. Колос та інші. За роки викладання М. Бойчук запровадив свою методику, основними принципами якої стали: загальне оволодіння всіма техніками, вивчення етапів розвитку видів мистецтва, питання національного стилю, органічна побудова твору та розуміння важливості основної ідеї твору. Ці основні постулати і зараз використовуються в провідних мистецьких і дизайнерських школах. Тоталітарний режим знищив практично всі твори Михайла Бойчука і його учнів, але за кожним збереженим твором стоїть особиста мужність людей, які прагнули ціною життя і свободи врятувати навіть маленькі рисунки великого майстра.

Гордістю України і українського мистецтва став Георгій Нарбут, який зумів своєю творчістю змінити уяву про місце української книжкової графіки в культурному житті суспільства. З перших днів становлення молодого української держави митець приймав участь у створенні грошових знаків, марок, державного герба і печатки України. Він поєднував цю кропітку працю з ілюстрацією книжок та періодичних видань, створенням графічних композицій. Будучи ректором Академії, Г. Нарбут заснував майстерню скульптури і підписав проект відкриття поліграфічного відділення. В Незалежній Україні геральдика і шрифти Г. Нарбута знову зайняли визначне місце в усіх сферах життя країни. Георгій Нарбут створював все – від книжкових мініатюр до державної

символіки і в своїх творах відродив секрети старих майстрів та виступив новатором, чим зробив фундаментальний внесок в розвиток українського мистецтва.

Питання національного стилю стало підґрунтям художньої культури доби українізації. Стилістична винятковість і неповторність українського мистецтва революційної доби набувала визнання і за кордоном. Про це свідчать праці провідних художніх критиків О. Сидорова, О. Федорова-Давидова, а також мистецтвознавця С. Корбію. Як відзначав І. Врона, самотійність, самотність українського мистецтва зумовлена своєрідною децентралізацією, коли нова національна політика 1920-х рр. була спрямована проти імперської політики і централізації мистецтва, що приводило до культурної відсталості. Національна політика того періоду не тільки сприяла кількісному і якісному піднесенню українського авангардного мистецтва, але і відхиленню від загальноросійського шляху до самотійного розвитку. Проте, як відзначав І. Врона, оригінальність і самотність не стали приналежністю всього українського мистецтва, оскільки в ньому перехрещувалися численні течії та школи, що в результаті створило боротьбу і суперечливість поглядів. До найбільш визначних явищ національно-українських тенденцій в авангардному мистецтві І. Врона відносив творчу діяльність О. Мурашка, Г. Нарбута, М. Бойчука. З них самотні національні школи створили Г. Нарбут та М. Бойчук. «Спираючись на глибокі, до тонкощів вивчені закони стилю старої української орнаментики, – писав Врона, – в особливості розкішної декоративності старих українських гравюр, геральдичних і книжково-графічних документів XVI–XVIII ст.ст., Г. Нарбут з притаманним йому широким розумінням, відчуттям і майстерністю мистецтва шрифту і книги, заклав основи нової української графіки» [5].

Національний стиль також може бути яскраво представлений і у різних тематичних групах листівок, а саме: біблійних сюжетах (листівки за релігійною тематикою: образи ікон, біблійних легенд); військових та політичних листівках (де прославлені воїни, готовність захищати рідну землю, переможні битви тощо); державній символіці (образи України, хороброго козака, відомих історичних постатей). В більшості це графічні чорно-білі або багатоколірні зображення [6]. Також національний стиль представлений етнографічною тематикою (народні традиції і гумористичні листівки). Серед багатьох листівок, що присвячені цій тематиці, можна виділити вітальні листівки, які були розроблені художниками О. Кульчицькою і С. Гординським. Роботи графіка В. Гулака, який розробив більше 200 різноманітних листівок, вирізняються витриманим стилем народного примітиву. Необхідно зазначити, що національний стиль характеризується й ілюстраціями до літературних творів (М. Гоголя «Тарас Бульба», «Сорочинський ярмарок», І. Франка «Захар Беркут», Т. Шевченка «Гайдамаки» тощо). Ці твори виконали художники В. Гулак, І. Їжакевич, В. Сечковська та ін. [7].

Популяризація національного стилю в листівках, що присвячені святам (Різдво, Великдень, Святого Миколая, Вербна неділя), портретам українських письменників, гетьманів, відомих діячів культури і науки. Над створенням таких листівок працювало чимало художників, серед яких слід згадати імена

О. Кульчицької, О. Куриласа, К. Антоновича, А. Ватюшака, О. Глинської та інших [8]. Вагоме значення мають фольклорні мотиви в листівках, а саме: зразки вишивки на килимах, рушниках, писанках, геометричні і рослинні орнаменти, як елементи декору і оригінальні композиції. Якщо під фольклорними мотивами вбачати музичні твори, то це направлення розширюється за рахунок листівок з нотною грамотою та словами українських народних пісень. Прикладом є серія листівок «Українські народні вишивки», роботи з українським орнаментом художника Т.Гриневича та листівки з текстами пісень одеського художника А. Ждахи [7].

Амвросій Ждаха виконав серії з ілюстраціями до народних пісень, переважна більшість яких стосується козацької тематики. Для листівок, А. Ждаха використав і свої ілюстрації до історичної повісті «При битій дорозі» та роману «Чорна рада». Митець передавав сюжети українських народних пісень, серед яких: «Ой, на горі вогонь горить», «Ой, не знав козак», «Ой, не світи місяченьку», «Ой, ти дівчино» та ін. З кожної пісні А. Ждаха обирав найемоційніші місця і влучно ілюстрував їх, використав орнаментальні елементи, а у назвах пісень – українські історичні шрифтові композиції [9].

Використовуючи народні мотиви, митець комбінував їх у певній послідовності, що в результаті створило враження цілісного рисунка, де декоративне оформлення доповнює сприйняття реалістичного сюжету. Листівки до українських народних пісень з акварелей А. Ждахи мають вагому культурну, наукову цінність, оскільки за ними можна вивчати етнографію України і її народний фольклор. А. Ждаха все своє життя віддав вивченню української народної орнаментики і на їх основі створював власні. А. Ждаха також розробив велику кількість ескізів інтер'єрів і меблів, які виконані в стилі українського бароко. Серед його творчого доробку – робота над ілюстраціями до Нового завіту. Сьогодні в Одеському історико-краєзнавчому музеї зберігається близько п'ятисот рисунків типажів, сюжетів, буквиць, заставок до українського Євангелія.

Висновок: вивчення творчості українських митців необхідно для вирішення естетичних проблем візуальної культури України. Національний стиль характеризує художні явища народного та професійного мистецтва. Творча спадщина художника – це вагомий внесок у національне образотворче мистецтво, у візуальну культуру України. Аналіз творчого шляху О. Мурашка, Г. Нарбута, М. Бойчука, А. Ждахи та інших митців – підтвердження того, як мало ми шануємо українських патріотів минулого, завдяки яким відчутний культурний і творчий потенціал України.

Список використаних джерел

1. Саттон Т. Гармония цвета: Полное руководство по созданию цветовых комбинаций. – М. : ООО «Издательство Астрель», 2004. – 215 с.
2. Бурлюк Д. Зі спогадів футуриста // Хроніка-2000. – К.: Фонд сприяння розвитку мистецтв України, 1994. – № 3. – С. 237.

3. Мельникова У. П. Концепція національного мистецтва у художній практиці 1920-х років крізь призму вітчизняного мистецтвознавства // Вісник ХДАМ. – 2004. – № 8. – С. 66–77.
4. Павловський В. Василь Григорович Кричевський. Життя і творчість. – Нью-Йорк : Вільна Академія наук у США, 1974. – С. 26.
5. Врона И. Пути современного украинского искусства // Революция и культура. – 1928. – № 13. – С. 60–62.
6. Забочень М. На спомин рідного краю: Україна у старій листівці. [Альбом-каталог]. – К. : Криниця, 2000. – 505 с.
7. Лаврук Н. К. Образно тематичні групи українських художніх листівок першої третини ХІХ століття / [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://intkonf.org/lavruk-nk-obrazno-tematichni-grupi-ukrayinskih-hudozhnih-listivok-pershoyi-tretini-hh-stolittya/>
8. Яцюк В. «Не забудьте пом'янути...» Шевченківська листівка як пам'ятка історії та культури 1890 – 1940 рр. [Альбом-каталог]. – К. : Криниця, 2004. – 288 с.
9. Малюнки до українських народних пісень. Підбірка листівок / Вст. ст. та упоряд. текстів укр. нар. пісень Максим'юка Т. І., підг. м-лів Дерун Л. В. – Одеса : ОКФА, 1996 – 5 с., 23 лист.

References

1. Satton T. *Harmonyya tsveta: Polnoe rukovodstvo po sozdanyyu tsvetovykh kombynatsyy.* – М. : ООО «Yzdatel'stvo Astrel'», 2004. – 215 s.
2. Burlyuk D. *Zi spohadiv futurysta* // *Khronika-2000.* – К. : Fond spryyannya rozvytku mystetstv Ukrayiny, 1994. – № 3. – S. 237.
3. Mel'nykova U. P. *Kontseptsiya natsional'noho mystetstva u khudozhniy praktytsi 1920-kh rokiv kriz' pryzmu vitchyznyanoho mystetstvoznavstva* // *Visnyk KhDAM.* – 2004. – № 8. – S. 66–77.
4. Pavlovs'kyu V. *Vasyl' Hryhorovych Krychevs'kyu. Zhyttya i tvorchist'.* – N'yu-York : Vil'na Akademiya nauk u SShA, 1974. – S. 26.
5. Vrona Y. *Puty sovremennoho ukraynskoho yskusstva* // *Revolyyutsyya y kul'tura.* – 1928. – № 13. – S. 60–62.
6. Zabocheh' M. *Na spomyn ridnoho krayu: Ukrayina u stariy lystivtsi.* [Al'bom-kataloh]. – К. : Krynytsya, 2000. – 505 s.
7. Lavruk N. K. *Obrazno tematychni hrupy ukrayins'kykh khudozhnikh lystivok pershoyi tretyny XIX stolittya* [Elektronnyy resurs]. – Rezhym dostupu: <http://intkonf.org/lavruk-nk-obrazno-tematichni-grupi-ukrayinskih-hudozhnih-listivok-pershoyi-tretini-hh-stolittya/>
8. Yatsyuk V. «*Ne zabud'te pom"yanuty...*» *Shevchenkivs'ka lystivka yak pam"yatka istoriyi ta kul'tury 1890 – 1940rr.* [Al'bom-kataloh]. – К. : Krynytsya, 2004. – 288 s.
9. *Malyunky do ukrayins'kykh narodnykh pisen'.* *Pidbirka lystivok / Vst. st. ta upor. tekstiv ukr. nar. pisen' Maksym"yuka T. I., pidh. m-liv Derun L. V.* – Odesa : OKFA, 1996 – 5 s., 23 lyst.

Стаття надійшла до редакції 01.11.2016 р.

Е. Л. Храмова-Баранова, И. В. Суржиков

**НЕКОТОРЫЕ АСПЕКТЫ ИСТОРИИ ВИЗУАЛЬНОЙ КУЛЬТУРЫ
УКРАИНЫ В ВОПРОСАХ НАЦИОНАЛЬНОГО САМОСОЗНАНИЯ**

Вопрос национального самосознания является одним из актуальных, и его решение невозможно без изучения лучших образцов материальной и духовной культуры нашей страны. Национальный стиль характеризует художественные явления народного и профессионального искусства, а творчество художников имеет весомое значение и может решить эстетические аспекты вопросов визуальной культуры Украины.

Ключевые слова: национальный стиль, дизайн, визуальная культура.

E. Khramova-Baranova, I. Surzhikov

**SOME ASPECTS OF THE HISTORY OF VISUAL CULTURE OF UKRAINE
IN THE QUESTIONS OF NATIONAL CONSCIOUSNESS**

A question of national consciousness is one of actual and urgent ones and its decision is impossible without the study of the best standards of material and spiritual culture of our country. National style characterizes artistic phenomena of folk and professional art, and the work of artists has a ponderable value and can decide aesthetic aspects of questions of visual culture of Ukraine.

The scientists of both our state and other countries are engaged in the specificity of exceptional nature of cultural values of Ukraine. National character of culture, its style has been considered as early as in T. Shevchenko Society in Lviv and Ukrainian artistic and architectural department of artistic group in Kharkiv. National conception has become one of leading ones in Ukrainian artistic culture of the period of modern, the formation of which coincides with the beginning of the XX century. For example, it was Vasyl Krichevski, who first realized the idea of Ukrainian national style in architecture, based on traditions of folk building and decorative art of Ukraine, and so was Oleksandr Murashko in painting.

Oleksandr Murashko – one of the first artists in Ukraine, that in the XX century began the searches of new-style, and later already there were O. Exter, G. Narbut, M. Boichuk et al. Before the First world war in mass media a wide discussion concerning the ways of national idea development in Ukraine started, where the well-known Ukrainian cultural workers, such as G. Lukomski, M. Noviski, were involved. Their ideas met in that the future of Ukrainian style must be based on baroque traditions. The development of national direction of 20-30s of the XX century was accompanied by increased interest to the history of people and their national traditions. In this period folk Ukrainian icons, folk portraits, articles of decorative art are actively collected, and it helps to raise a question of national style on higher level.

The school of Mykhajlo Boichuk, that left deep track in folk trades and art of Ukraine, has become the prominent artistic stage. A high artistic level was attained by Mykhajlo Boichuk's students: V. Sedliar, I. Padalka et al. For years of teaching Mykhajlo Boichuk entered his own methodology, the basic principles of which were: common capture by all techniques, the study of the stages of the development of art types, the question of national style, organic work construction and understanding of the importance of basic idea of the work. These basic postulates are now used in leading artistic and designer schools. The totalitarian regime destroyed practically all works of Mykhajlo Boichuk and his students, but personal courage of people that aimed by the cost of life and freedom to save even little works of large master stands after every stored work.

Heorhij Narbut, that managed by his work to change imagination about the place of Ukrainian book graphic arts in cultural life of society, became the pride of Ukraine and Ukrainian art. From the first days of the formation of young Ukrainian state the artist took part in creation of money signs, brands, national emblem and the Seal of Ukraine. He combined this laborious work with illustration of books and magazines, the creation of graphic compositions. Being the chancellor of Academy, Heorhij Narbut founded the workshop of sculpture and signed the project of opening of printing department. In independent Ukraine heraldry and types of Heorhij Narbut again have taken the prominent place in all spheres of life of the country. Heorhij Narbut created everything – from book miniatures to the state symbolics and in his works revived the secrets of old masters and came forward as an innovator.

The question of national style has become the soil of artistic culture of Ukrainianization time. Stylistic exceptional nature and uniqueness of Ukrainian art of revolutionary time also acquired confession abroad. The works of leading artistic critics O. Sidorov, O. Fedorov-Davidov and art critic S. Korbio testify it. I. Vrona has marked that independence, originality of Ukrainian art is predefined by original decentralization, when new national policy of 1920s was directed against imperial policy and art centralization that resulted in cultural backwardness. National policy of that period promoted not only quantitative and qualitative rise of Ukrainian vanguard art but also the deviation from an all-Russian way to independent development.

National style also can be brightly presented in various thematic groups of postals, namely: biblical plots; soldiery and political postals; the state symbolics. In majority these are graphic images. Also national style is presented by ethnographic themes (folk traditions and humorous postals). Among many postals, dedicated to this theme, it is possible to distinguish greeting-cards that have been developed by the artists O. Kulchiska and S. Gordinskij.

Folklore motifs have a ponderable value in postals, namely: standards of embroidery on carpets, towels, geometrical and vegetable decorative patterns as elements of decor and original compositions. If under folklore motifs to see the pieces of music, then this direction broadens due to postals with a musical deed and words of Ukrainian folk songs. As an example can serve a series of postals

"Ukrainian folk embroideries", works with Ukrainian decorative pattern of the artist T. Grinevich and postals with texts of songs of Odesa artist A. Jdaha.

Using folk reasons, the artist combined them in a certain sequence, that gave the impression of integral picture, where decoration complements the perception of realistic plot. Postals to Ukrainian folk songs from water-colours by A. Jdaha have a ponderable cultural, scientific value, as after them it is possible to study the ethnography of Ukraine and its folk folklore. A. Jdaha gave all his life to the study of Ukrainian ornamentation and on this basis created that of his own. A. Jdaha has worked out plenty of sketches of interiors and furnitures which are executed in Ukrainian baroque style. Among his creative works there is a work on illustrations to New Testament. Today nearly five hundred models, plots, illuminations to Ukrainian Evangelia are kept in Odesa museum.

A creative inheritance of artists is a ponderable contribution to the national fine art, in visual culture of Ukraine. The analysis of creative development of O. Murashko, H. Narbut, M. Boichuk, A. Jdaha et al. is the confirmation of that, how small we respect Ukrainian patriots of the past, due to whom we can appreciate cultural and creative potential of Ukraine.

Keywords: *national style, design, visual culture.*